

Wycieczka nr 63

CHEŁM (03.02.2018)

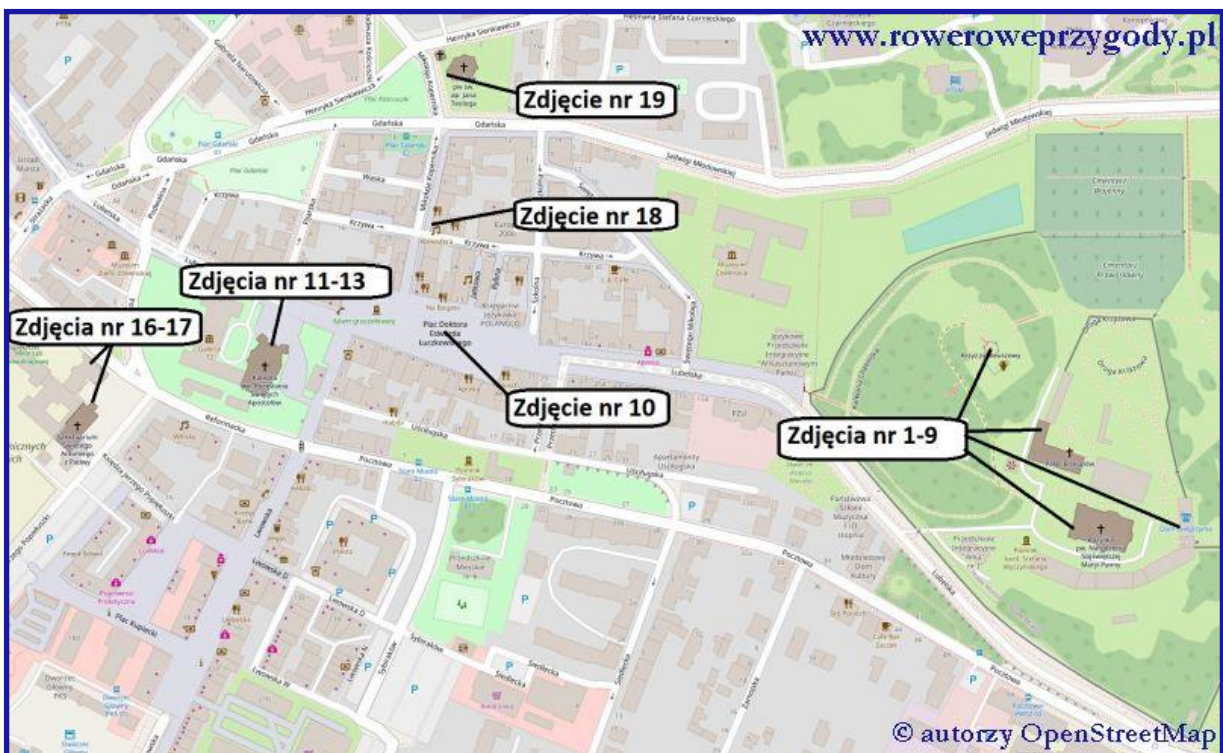
Region: województwo lubelskie: miasto Chełm

Dystans: ok. 5-6 km

Rodzaj wycieczki: piesza

Stopień trudności: niski

Minimalny wiek uczestnika: 8 lat

Fragment mapy przedstawionej powyżej, pochodzi z systemu map internetowych OpenStreetMap (źródło: <http://openstreetmap.org/>). W/w mapa została dołączona do Opisu na warunkach licencji [Uznanie autorstwa na tych samych warunkach 2.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/) (CC-BY-SA 2.0). Legenda i trasa wycieczki została wprowadzona przez autora w/w Opisu.

Witam serdecznie na kolejnej, zimowej wycieczce krajoznawczej po woj. lubelskim. Tym razem odwiedzimy miasto **Chelm**, największe miasto na wschodniej granicy Unii Europejskiej. Pomimo, że ilość zabytków i atrakcji nie jest znaczna, to i tak z pewnością warto tu zajrzeć, zwiedzając te okolice woj. lubelskiego. Dlatego postaram się poprzez ten Opis przybliżyć Państwu zabytki Chelma, które przedstawiłem poniżej na podstawie informacji ze strony internetowej urzędu miasta Chelm (linki na końcu Opisu). Po tym bardzo krótkim wstępie zaczynamy zwiedzanie, poniżej krótki opis, przedstawiający dzieje miasta

Chelm.

Chelm – miasto położone ok. 230 km od Warszawy i ok. 30 km od przejścia granicznego z Ukrainą w Dorohusku. Od strony geograficznej należy do Polesia Wołyńskiego i będącego częścią większego obszaru geograficznego tj. Niżu Środkowo-Europejskiego. Obszar okolic Chelma charakteryzuje się zróżnicowanym terenem: połączeniem terenów nizinnych i wyżynnych.

*Podłoże tworzą skały kredowe przykryte trzeciorzędowymi piaskowcami. Co ciekawe pokłady kredy należą do największych w Polsce. Jak możemy wyczytać na stronie internetowej miasta Chelm, zajmuje on powierzchnię ponad 3500 ha. Najwyższym punktem jest tzw. **Górka Chelmska** (221 m npm.) – zdjęcie nr 1*

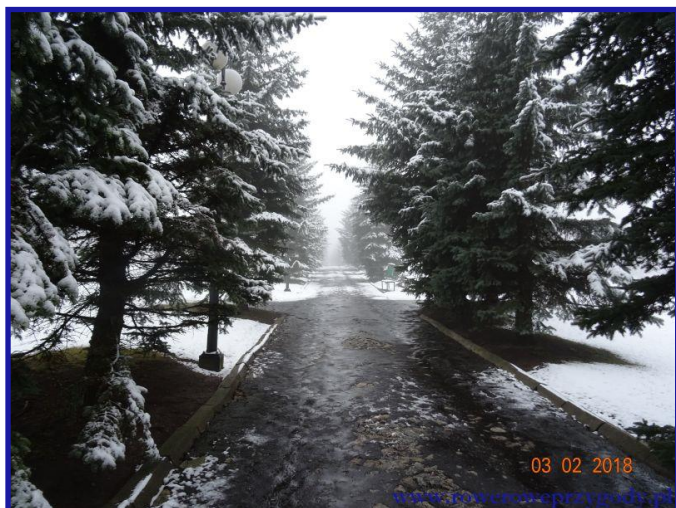
Zdjęcie nr 1 - Widok na miasto Chelm z tzw. Górki Chelmskiej (najwyższego punktu miasta).

Przez miasto przepływa znana nam już z poprzedniej wycieczki **rzeczka Uherka**, będąca dopływem Bugu. Miasto Chełm zamieszkuje ok. 65 tyś. mieszkańców, jest trzecim co do wielkości miastem w woj. lubelskim.

Na przestrzeni wieków miasto zamieszkiwało wiele narodowości o różnych wyznaniach i kulturach (Żydzi, katolicy, prawosławni). Ponadto w niektórych okresach Chełm zamieszkiwali protestanci i unicy. Początki Chełma sięgają wczesnego średniowiecza. Ważnym wydarzeniem dla Chełma był wiek XIII, kiedy to ziemia chełmska weszła w skład Księstwa Halicko-Włodzimierskiego. W połowie XIII wieku wybitny władca Daniel Romanowicz ustanowił Chełm stolicą odrębnego Księstwa. Pod koniec XIV po długich walkach między Litwą, Węgrami a Polską ziemia chełmska została włączona do państwa polskiego. W 1392 r. zostały nadane prawa miejskie przez króla Władysława Jagiełło. Od tego momentu Chełm stał się ważnym ośrodkiem, w którym przebywało wielu dostojników świeckich i duchownych.

Bardzo tragiczny dla miasta był wiek XVII, kiedy to miasta i przyległe miejscowości zostały zniszczone przez oddziały kozackie, szwedzkie i moskiewskie w trakcie różnych najazdów i wojen. Różnie też układały się losy miasta w okresie zaborów, np. za panowania Rosji na tym terenie, bardzo ciężki był los tutejszych unitów walczących z zaborcą o zachowanie swojej wiary. Równie dramatyczny charakter miały walki powstańców w okresie powstania styczniowego.

Okres II Wojny Światowej przyniósł zagładę mieszkańców pochodzenia żydowskiego, którzy stanowili około 50 procent tutejszych mieszkańców. Także w czasie II Wojny Światowej w mieście funkcjonował największy obóz jeniecki na ziemiach polskich (tzw. **Stalag 319**). W obozie przebywali przede wszystkim jeńcy radzieccy a także polscy, włoscy i innych narodowości. Przyjmuje się, że przez Stalag przeszło około 200 tysięcy jeńców, z czego 90 tysięcy poniosło śmierć w wyniku celowego głodzenia, braku dostępu do środków medycznych oraz rozstrzeliwania lub gazowania. Dodam, iż Stalag 319 działał od lipca 1941 r. do kwietnia 1944 r. Pamięć zmarłych jeńców można uczcić na dwóch cmentarzach, na których znajdują się prochy tysięcy ofiar nazistowskiego obozu w Chełmie (**źródła tekstu na końcu Opisu**).

Po tym krótkim wstępie możemy rozpocząć nasze zwiedzanie. Zaczniemy od miejsca, gdzie zgrupowane są zabytki sakralne tzw. **zespół pokatedralny**. Zlokalizowany jest on na wzniesieniu, otoczony od zachodu urokliwym parkiem (**zdjęcie nr 2**).

Zdjęcie nr 2 - Jedna z alei, prowadzących do zespołu pokatedralnego w Chełmie.

Zespół pokatedralny – zabytek sakralny znajdujący się na terenie łagodnego wzniesienia w centrum Chełma, zwanego Górą Chełmską, dawniej zwaną Górką Katedralną. W jego skład wchodzi m.in.:

Bazylika pw. Narodzenia NMP (zdjęcia nr 3,4).

Kościół ten zbudowany został w stylu późnobarokowym w latach 1735-1756 r. według projektu Pawła Fontany oraz dzięki fundacji biskupa chełmskiego Filipa Wołodkowicza. 15 września 1765 r. odbyła się koronacja cudownego obrazu Matki Bożej Chełmskiej. Niestety oryginał ikony został

Zdjęcie nr 3 - Bazylika pw. Narodzenia NMP w Chełmie.

wywieziony przez Rosjan w 1915 r. i obecnie przechowywany jest w Łucku na Ukrainie. Od tego okresu w Chełmie znajduje się replika obrazu, która również została uczczona poprzez koronację

przez przyszłego prymasa Polski, który jeszcze jako biskup lubelski dokonał koronacji w 1945 r. Po likwidacji Unii przez władze carskie w 1875 r. kościół zamieniono na cerkiew prawosławną, dopiero w 1919 r. przekazano ją katolikom.

Zdjęcie nr 4 - Bazylika widziana od strony ulicy Lubelskiej.

Innym zabytkiem wchodzącym w skład zespołu pokatedralnego jest **Brama Uściługska** (zdjęcie nr 5), uważana za najstarszą budowlę w mieście, pochodząca z 1616 r. Co ciekawe Brama Uściługska łączy się z również zabytkowymi budynkami, pochodzącymi z XVII i XVIII wieku.

Zdjęcie nr 5 - Cenny zabytek Chelma – pochodząca z początku XVII w. brama zwana Bramą Uściługską.

Kolejnym cennym budynkiem zabytkowym zespołu pokatedralnego jest **Pałac Biskupów Unickich**, zbudowany w latach 1711-1730 r. z inicjatywy biskupa Józefa Lewickiego (zdjęcie nr 6). Budowla o cechach klasycystycznych, została rozbudowana w XIX wieku.

Zdjęcie nr 6 - Kolejny zabytek zespołu pokatedralnego w Chelmie – dawny pałac biskupów unickich.

Zwiedzając zespół pokatedralny z pewnością naszą uwagę zwróci zabytkowa **Dzwonnica (zdjęcie nr 7)**. Budowla ta powstała przed 1878 r. w ramach przekształceń architektonicznych, w czasie których zmieniano charakter kościoła z unickiego na prawosławny. Jak możemy przeczytać na internetowej stronie miasta Chelmski, po przejściu w 1919 r. przez katolików zespołu pokatedralnego, pojawiły się plany zburzenia dzwonnicy. Ostatecznie zachowano ten zabytek, z którego można podziwiać panoramę Chelmski, gdyż na wysokości 40 m. znajduje się punkt widokowy. Jak przystało na prawdziwą dzwonnice, tak i w tej znajdują się trzy dzwony, noszące imiona: **Maria, Stanisław i Julian**.

Zdjęcie nr 7 - Czterdziestometrowa dzwonnica pochodząca z drugiej połowy XIX wieku.

Na północ od Bazyliki możemy podziwiać **klasztór Bazylianów**, budynek wzniesiony w latach 1640 - 1649 r. (zdjęcie nr 8).

Budynek został ufundowany przez biskupa unickiego Metodego Terleckiego i pierwszego rektora seminarium, działającego w tym budynku. Obecnie zabytek ten wykorzystywany jest do celów mieszkalnych.

Zdjęcie nr 8 - Zabytkowy kłasztór Bazylianów, wchodzący w skład zespołu pokatedralnego w Chelmski.

Na zakończenie opisu chelmskiego zespołu pokatedralnego wspomnę ponownie o wzniesieniu zwanym **Wysoką Górką**. Obecnie na jego szczycie znajduje się kopiec, z umieszczonym na nim wysokim krzyżem. Przed wiekami znajdował się tutaj wysoki zamek, zbudowany przez księcia Daniela Romanowicza a także ślady wczesnośredniowiecznego grodu Lędzian (**źródło tekstu na końcu Opisu**).

Zwiedziwszy zabytki sakralne, zlokalizowane na Górcie Chełmskiej, możemy udać się w dół ulicy Lubelskiej, by za chwilę znaleźć się w miejscu, uważanym za starówkę Chełma (**zdjęcia nr 9,10**).

Zdjęcie nr 9 - Widok na ulicę Lubelską od strony Bazyliki pw. Narodzenia NMP.

Zdjęcie nr 10 - Odrestaurowana zabytkowa studnia miejska na chełmskim rynku.

Stare Masto w Chełmie – zabytkowy obszar Chełma, zlokalizowany na zachód od Górki Chełmskiej, którego początki sięgają czasów Daniela Romanowicza. Na miejscu tamtejszej osady powstało w 1392 r. miasto Chełm, uzyskując prawa miejskie na prawie magdeburskim. Do XIX wieku większość budynków była drewniana, pomimo, że po wielkim pożarze w 1788 r., władze

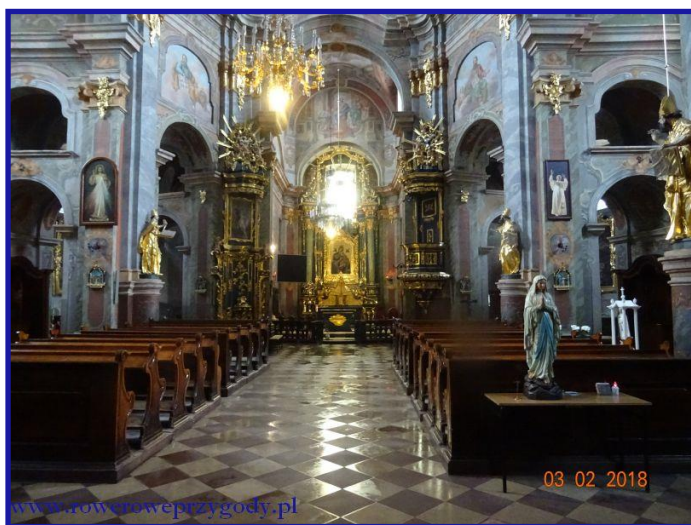
państwowe zaleciły wznoszenie budynków murowanych. Pod koniec XIX wieku wybudowano wiele budynków mieszkalnych przy ulicy Lubelskiej, Reformackiej, Kopernika itd. Bardzo ciekawy opis architektury starej części miasta Chełm można znaleźć na wspomnianej kilkakrotnie przeze mnie stronie internetowej Urzędu Miasta Chełm (źródło tekstu na końcu Opisu).

Zwiedzając miasto Chełm warto poświęcić kilka chwil na zwiedzenie kilku zabytków, znajdujących się na terenie Starego Miasta. Niewątpliwie jednym z nich, który koniecznie trzeba zobaczyć jest architektoniczna perełka tj. **kościół pw. Rozesłania św. Apostołów**, wchodzących w skład dawnego zespołu popijarskiego (zdjęcia nr 11,12).

Kościół pw. Rozesłania Świętych Apostołów – cenny zabytek Chełma usytuowany w centrum miasta jako kompleks popijarski. Przypomnę, że zakon pijarów w skrócie zwany zakonem Szkół Pobożnych został sprowadzony do Chełma w 1667 r. i od tego czasu sprawowali opiekę nad chełmską parafią. Istniejący kościół został zbudowany w latach 1753-1763 r. , uznawany jest jako jeden z najpiękniejszych zabytków Lubelszczyzny. Projekt świątyni stworzył, znany już nam architekt Paweł Fontana, przy czym chełmski kościół uznawany jest za jedno z najwybitniejszych jego dzieł. We wnętrzu warto popodziwiać drewniane elementy, cenne obrazy oraz piękne polichromie, wykonane przez

Zdjęcie nr 11 - Frontowa fasada kościoła pw. Rozesłania św. Apostołów.

Zdjęcie nr 12 - Wnętrze chełmskiego kościoła pw. Rozesłania św. Apostołów.

nadwornego malarza króla Polski Augusta III, tj. Józef Mayera. Zwiedzając kościół warto też zwrócić uwagę na pięknie ozdobione drzwi kościoła (zdjęcie nr 13) - (źródło tekstu na końcu Opisu).

Teraz sugeruję odpoczynek od chełmskich zabytków sakralnych i udać się do jednej z ważniejszych atrakcji Chełma, którą z pewnością polubią dzieci tj. do **zabytkowej kopalni kredy**, która podobno należy do jedynej kopalni kredy piszącej w Europie (**zdjęcia nr 14,15**).

Zabytkowa Kopalnia Kredy (zdjęcia nr 14,15) - chełmskie podziemia kredowe znajdują się pod centralną częścią starej części miasta. Co ciekawe kredę w Chełmie wydobywano od wieków i to sami mieszkańcy przyczynili się do powstania podziemnych tuneli. Od XIII wieku chełmska kreda była cennym surowcem do produkcji farb, pudrów, lekarstw itd.

Zdjęcie nr 13 - Pięknie ozdobione drzwi wejściowe kościoła pw. Rozesłania Św. Apostołów.

Zdjęcie nr 14 - Wejście do Zabytkowej Kopalni Kredy w Chełmie.

zwiedzania. Na zakończenie tego krótkiego opisu dodam tylko, że jak obliczyli naukowcy pod ziemią chełmską znajduje się warstwa kredy o grubości ok. 800 metrów. Jak powstała?. Skąd się wziął Duch Bieluch? To wszystko można dowiedzieć się z wycieczki po dwu kilometrowym odcinku kopalni a także ze strony internetowej Muzeum (źródło tekstu na końcu Opisu).

Po emocjonującym spacerze po podziemnych korytarzach zabytkowej kopalni kredy, wracamy ponownie na Starówkę i możemy pospacerować po bocznych uliczkach starszej części miasta. Kolejna atrakcja architektoniczna znajduje się na ulicy Reformackiej i jest to dawny **zespół klasztorny Reformatorów**.

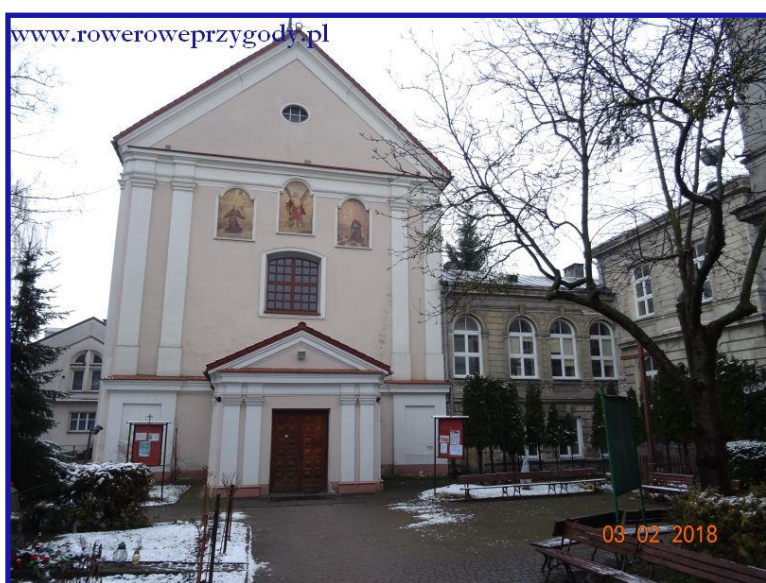
Zespół klasztorny Reformatorów – kompleks budowli sakralnych złożony z:

- kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła

- dzwonnicy

- klasztoru

Zakon reformatorów został sprowadzony do Chełma w 1737 r. Kościół który z pewnością warto odwiedzić (zdjęcie nr 16) został zbudowany w 1750 r.

*Warto dodać , że projekt budynku kościoła stworzył **Paweł Fontana**, autor projektów odwiedzonych przez nas wcześniej Bazyliki pw. Narodzenia NMP a także kościoła pw. Rozesłania Św. Apostołów. Jak możemy przeczytać na tablicy informacyjnej, znajdującej się przy kościele, zakon reformatorów został zlikwidowany w 1864 r. , a zakonnicy wywiezieni na Sybir. Budynek kościoła zamieniono na*

Zdjęcie nr 16 - Front kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Chełmie.

*cerkiew prawosławną, natomiast budynek klasztoru przeznaczono na cele szkolne. Zresztą nawet obecnie w budynku dawnego klasztoru znajduje się **Zespół Szkół Gastronomicznych i Hotelarskich** (zdjęcie nr 17). W 1936 r. Reformatorzy wrócili do Chełma i odzyskali kościół, jednakże próby odzyskania budynku klasztoru okazały się bezskuteczne i zakonnicy zmuszeni zostali do wybudowania w 1979 r. nowego budynku (źródło tekstu na końcu Opisu).*

Zdjęcie nr 17 - Dawny budynek klasztoru Reformatorów, obecnie placówka edukacyjna.

Wspomniałem wcześniej o wielokulturowości mieszkańców Chełma. Otóż przykładem różnorodności kulturowej są dwa zabytki, które również warto zobaczyć, zwiedzając Chełm. Wystarczy udać się na malowniczą ulicę Kopernika, by po krótkim spacerze dojść do budynku dawnej bożnicy żydowskiej, zwanej **Małą Synagogą (zdjęcie nr 18)**.

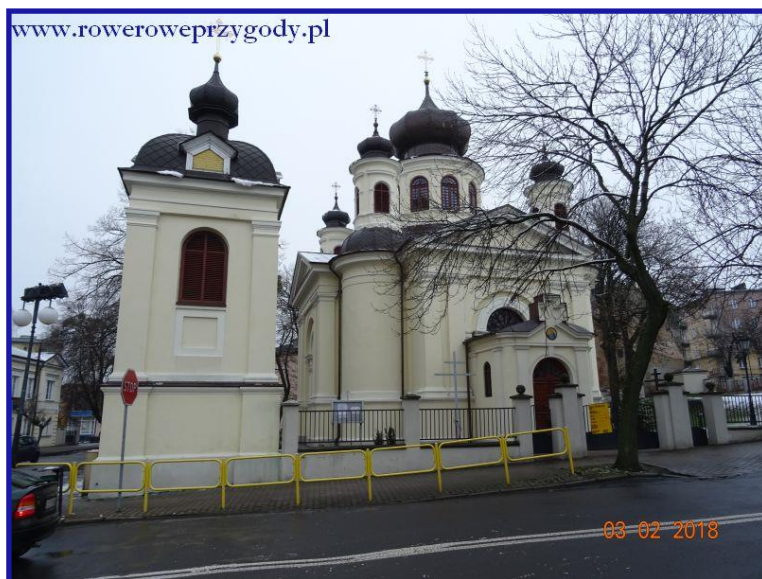
*Mała Synagoga – powstała w latach 1912-1914 i budynek ten znajduje się obecnie przy ulicy Kopernika 8. Jak można zobaczyć na dołączonym zdjęciu, posiada bardzo ładnie ozdobioną elewację. Warto dodać, iż do okresu II Wojny Światowej w odległości ok. 100 metrów funkcjonowała tzw. **Synagoga Duża**, zniszczona*

Zdjęcie nr 18 - Budynek dawnej bożnicy żydowskiej (Synagogi Małej) w Chełmie.

przez okupanta hitlerowskiego. Po bogatej historii Żydów w Chełmie niewiele zostało, za wyjątkiem pozostałości cmentarzy i kamienic, zlokalizowanych głównie przy ul. Lubelskiej i pozostałych ulicach chełmskiej starówki. Obecnie w budynku dawnej bożnicy funkcjonuje restauracja (źródło tekstu na końcu Opisu).

Kierując się dalej w dół ulicy Kopernika, dojdziemy do **cerkwi pw. św. Teologa (zdjęcie nr 19)**.

Cerkiew pw. św. Jana Teologa – decyzję o budowie cerkwi podjęto ok. połowy XIX wieku, ze względu na stacjonujące w mieście wojska rosyjskie. Ostatecznie przy zaangażowaniu wielu ówczesnych specjalistów, kościół prawosławny został zbudowany w 1849 r.,

Zdjęcie nr 19- Cerkiew prawosławna pw. św. Jana Teologa w Chełmie.

jednakże jeszcze przez kilka lat trwały prace wykończeniowe. W tym samym czasie powstała dzwonnica i budynek parafialny. Cerkiew do dnia dzisiejszego pełni funkcję centrum prawosławia na ziemi chełmskiej. Wieczorem można podziwiać iluminację budynku, ufundowaną w 1999 r. przez władze miasta (źródło tekstu na końcu Opisu).

Kończymy powoli zwiedzanie tego ciekawego miasta jakim jest z pewnością **Chełm**. Wiem, że w dosyć skrócony sposób przedstawiłem chełmskie zabytki. Moim celem nie jest dogłębne i bardzo dokładne powielanie informacji innych autorów, tylko wskazanie co ciekawego można obejrzeć i co warto zwiedzić będąc w tym mieście. Ja z pewnością jeszcze tu zajrzę, tylko w trochę cieplejszej porze roku. W każdym razie dziękuję za uwagę i do zobaczenia wkrótce na kolejnej wycieczce krajoznawczej, gdzie będziemy penetrować w dalszym ciągu okolice Chełma.

Uwagi, komentarze lub inne spostrzeżenia, którymi chcielibyście się podzielić, proszę kierować na: roweroweprzygody@gmail.com

Życzę Przyjemnej Wycieczki...

Autor

Dokumentacja zdjęciowa:

- *Zdjęcia nr: wszystkie zdjęcia* – Autor
- *Herb miasta Chełm* – źródło:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:POL_Chełm_COA_1.svg

Źródła internetowe (linki):

- ***Miasto Chełm***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/miasto/historia-miasta>
  - https://pl.wikipedia.org/wiki/Stalag_319
- ***Zespół pokatedralny w Chełmie***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/bazylika-i-zespo-pokatedralny>
- ***Chełmskie Stare miasto***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/stare-miasto>
- ***Kościół pw. Rozesłania Św. Apostołów***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/kocio-pw-rozesania-w-apostoow-zespo-popijarski>
- ***Zabytkowa Kopalnia Kredy w Chełmie***
  - <http://www.podziemiakredowe.pl/pl/strona-glowna>
- ***Zespół klasztorny Reformatorów w Chełmie***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/kocio-pw-andrzeja-apostoa-klasztor-reformatow>
- ***Dawna bożnica (synagoga mała)***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/synagoga-maa>
- ***Cerkiew św. Jana Teologa***
  - <http://www.chelm.pl/www/kultura/index.php/zabytki-chema/cerkiew-w-jana-teologa>
- ***Link do filmu pt. Wycieczka nr 63***
<https://www.youtube.com/watch?v=7MXP7SRfcxE&t=307s>